

Frazeologija i mitologija

Somatski frazemi ili frazemi koji za sastavnicu imaju naziv za najmanje jedan dio tijela zasnovani su na poznatim iskustvenim slikama i percepciji ljudskoga ili životinjskoga tijela te oblika i funkcija pojedinih dijelova tijela (tjelesnih organa) i njihovu simbolizmu (*imati mozga <u glavi>, slomiti srce komu*). Za velik broj somatskih frazema ishodište možemo pronaći u gestama i mimici te nam je njihovo značenje jasno i prozirno (*dignuti/dizati ruke <od koga, od čega>, pokazati/pokazivati prstom na (u) koga, na (u) što, dignuti/dizati nos <do neba>*). Ipak postoje i oni somatski frazemi u kojima je izgubljena poveznica s motivacijskom bazom i ne možemo ih na prvi pogled dovesti u vezu s mitološkom pričom na kojoj počivaju. Takvi su frazemi *puna šaka brade* i *uhvatiti boga za bradu*.

Puna šaka brade

Izražavanje ljudskoga zadovoljstava u hrvatskome se jeziku može izraziti somatskim frazemima *gladiti (trljati) bradu* i *gladiti (trljati) brk (brke, brkove)* te u semantičkome talogu nose sliku čovjeka koji gladi, miluje svoju bradu ili brkove kad je zadovoljan postignutim rezultatima ili uživa u činjenici da je nešto ispalo upravo prema njegovim očekivanjima. U takvoj prilici čovjek je zadovoljan sam sobom, a najčešće i njegov

smiješak pokazuje to zadovoljstvo. Stoga su oba frazema utemeljena na poznavanju geste putem koje razvijaju značenje 'biti zadovoljan, izražavati zadovoljstvo, potihno uživati, naslađivati se'. U okviru istoga značenjskoga koncepta možemo promatrati frazem *puna šaka brade*, koji razvija priložno kategorijalno značenje 'baš dobro, odlično, izvrsno, super, ne može bolje'. Iako je i taj frazem mogao nastati na temelju geste na kojoj su nastali frazemi *gladiti (trljati) bradu* i *gladiti (trljati) brk (brke, brkove)*, u literaturi postoji i drukčije objašnjenje nastanka toga frazema, koje je povezano s pričom iz slavenske mitologije o zemaljskome bogu Volesu (Volosu). Prema folklornome vjerovanju on je bog Sunca i vegetacije (plodnosti), pojedini ga spomenici prikazuju kao gospodara podzemnoga svijeta, dok kršćanski izvori upućuju na to da je on zaštitnik stada i stoke. Kako je on uz Peruna jedan od glavnih bogova, a Slaveni su se bavili i ratarstvom i stočarstvom, moguće je da objedinjuje

svoje zaštitarske funkcije. Veles je bio posebno slavljen u vrijeme sjetve, žetve i ispaše, a u Slavena je zabilježen i narodni običaj vezivanja neporezanoga klasa pšenice za vrijeme žetve. To obredno vezivanje mora obaviti žena, koja je simbol plodnosti i za koju se kaže da tim činom veže Velesovu bradu. Tako svezan klas u Velesovu čast ostaje na njivi do kraja žetve, ne smije se više dirati i svojevrsna je molba za zaštitu od demona, tj. od zla. Sam bog Veles često je prikazivan u raskošnoj odjeći i s bradom kao bujnim klasom pšenice. Frazem *puna šaka brade* u mitološkome je kontekstu moguće povezati sa zadovoljstvom zbog plodne žetve ili uspješne trgovine pšenicom.

Uhvatiti boga za bradu

Frazem *uhvatiti boga za bradu* na prvi pogled u semantičkome talogu ima nevjerojatnu sliku hvatanja božje brade i razvija frazeološko značenje ‘napraviti (postići) nešto naoko nemoguće (neostvarivo), učiniti (postići) nešto o čemu drugi maštaju’. Prema rječnicima simbola brada je ne samo simbol muževnosti nego hrabrosti i mudrosti. Stoga su bogovi te razni povijesni junaci, vladari i filozofi uglavnom prikazivani s bradom, pa bi hvatanje božje brade pokazalo nevjerojatnu sreću ili mudrost za hvatača. Međutim, u literaturi možemo pronaći i drukčije pokušaje interpretacije koji su povezani sa slavenskom mitologijom, dvojstvom Velesa i Peruna te njihovim utjelovljenjem u starije bradate, brkate i dugokose muškarce. Iako u drugim neslavenskim jezicima ne pronalazimo odgovarajuće istovrijednice za navedeni frazem, na europskome je prostoru prisutan frazem *uhvatiti Kairosa za čuperak <kose>* sa značenjem ‘iskoristiti povoljan (pravi) trenutak, ne propustiti priliku; djelovati brzo i odlučno’. Taj se frazem u hrvatskome jeziku rijetko upotrebljava, a utemeljen je na priči iz klasične mitologije o najmlađemu Zeusovu sinu Kairosu. On je alegorična personifikacija sudbonosnoga trenutka, koji je kod Grka bio iznimno važan. Kairos se po svojoj ulozi i važnosti izjednačuje s Fortunom i obožavan je kao božanstvo na Olimpu. Prikazivan je kao užurbani mladić s dugim pramenom (čuperkom) na čelu i ogoljenim zatiljkom te simbolizira sretnu priliku koju pojedinac treba zgrabiti u pravi čas, tj. prije nego što ona nepovratno nestane. Kako je Kairos bog sretnoga trenutka ili prave prilike, u mnogim je europskim jezicima njegovo ime u navedenome frazemu zamijenjeno imenicom *prilika*, glagol *uhvatiti* može biti zamijenjen glagolom *zgrabiti*, a imenica *čuperak* može biti zamijenjena imenicom *kosa* (npr. engleski *to take time (the occasion) by the forelock*, njemački *die Gelegenheit beim Schopf ergreifen (packen)*, francuski *saisir (prendre, attraper) l'occasion aux (par) les cheveux*, talijanski *afferrare (prendere) un' occasione al volo*, češki *chytit příležitost za pačesy* i novogrčki *αρπάζω (πιάνω) την ευκαιρία από τα μαλλιά*).

